

„...tulajdonképpen három nyelven nöttem fel”

Beszélgetés Horst Haselsteinerrel

Horst Haselsteiner a Bécsi Egyetem Institut für Osteuropäische Geschichte und Südostforschung intézetének nyugalmazott professzora. Kutatási területe: Közép-Európa története a 18–20. században. Legfontosabb monográfiái: Die Serben und der Ausgleich (1976), Joseph II. und die Komitate Ungarns (1983), Bosnien-Herzegovina, Orientkrise und Südslavische Frage (1996), Dokumente des Österreichisch-Ungarischen Schiedsgerichtes vom Lausanne (2001). 1995-től a Commission Internationale des Études Historiques Slaves nemzetközi szervezet vezető tisztségviselője volt; 1993 óta az Osztrák Akadémia levelező tagja; 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémia, 2009-ben a Bosznia-Hercegovinai Tudományos Akadémia választotta külső tagjai sorába; két alkalommal elnyerte az Anton Gindely díjat.

Melyek voltak az életutadat meghatározó legfontosabb tényezők?

1942 áprilisában Belgrádban születtem, s tulajdonképpen három nyelven nőttem fel: magyarul szerbül és németül. Az édesapám ugyanis osztrák volt, udvari szállító Pavle főhercegnél. Sándor király merénylet áldozata lett 1934-ben, Péter fia még kiskorú volt, s Pál (Pavle) volt a fejedelem. Apám 1923 óta élt Szerbiában, először Szabadkán, majd Belgrádban. Szabadkán ismerkedtek össze édesanyámmal, s a házasságkötés után költöztek át Belgrádba.

Édesapám a második világháború idején mint volt osztrák bevonult a német hadseregbe (én még csecsemő voltam), de azután Olaszországban eltűnt, s körülbelül fél évig nem tudtuk, hogy él-e egyáltalán. 1944 novemberében nekünk is el kellett hagynunk Belgrádot, a 3. ukrán front és a partizánok már közeledtek a városhoz. Bujdosnunk kellett, mivel a német 'Haselsteiner' névvel a Tito-partizánok rögtön megölték volna bennünket. Anyám családja bújtatott bennünket Szabadkán, egészen 1947-ig ott voltunk, és senki sem árult be bennünket. „Hivatalosan” én az édesanyám törvénytelen gyermeke voltam, s az ő nevét vettem fel, így a „Putzi Beszédes” nevet viseltem. A város helyettes vezetője, aki valamikor együtt futballozott édesapámmal, hamis papírokat állított ki nekünk.

A világháború után aztán hírt kaptunk arról, hogy édesapám amerikai hadifogságba esett, az USA-ból jelentkezett, de 1946-tól már Bécsben várt bennünket. 1947. május 1-jén ezért átkeltünk feketén a magyar határon, Balotapusztán kötöttünk ki, de már várt bennünket az édesanyám nagynénje és családja, akik Budapesten laktak a Veres Pálné utcában. Körülbelül néhány napot Budapesten tartózkodtunk, s hivatalos engedéllyel távozhattunk Ausztriába. 1947. július 28-án érkeztünk meg Bécsbe, tulajdonképpen akkor láttam először már tudatos fejjel édesapámat. Elemi iskoláimat így Bécsben végeztem, majd 1952-től a bécs-strebersdorfi Iskolabarátok Gimnáziumába (Schulbrüder) jártam, ott is érettségiztem.

Ezt követően a bécsi egyetem jogi karán kezdtem el tanulmányaimat 1960-ban. De a jog nem nagyon feküdt nekem, átálltam a történelemre, germanisztikára és szlavisztikára. 1970-

ben befejeztem a doktori disszertációm a szerbek és a kiegyezés témájából. 1967 óta azonban már az egyetemen az Institut für Osteuropäische Geschichte und Südostforschung munkatársa voltam tudományos segédként Richard Georg Plaschka professzor mellett. Tulajdonképpen egészen az 1981-ben történt habilitációmig az ő asszisztenseként dolgoztam. Habilitációs témaként II. József tevékenységét választottam, majd ezt követően kaptam felkérést a gráci Karl-Franzens-Universitätől, s oda kerültem rendes tanárként, 1988–1993 között így ott „délkelet-európai” történelmet oktattam, s 1993-ban kerültem vissza a bécsi egyetemre Plaschka professzori helyére. Egészen 2010 októberéig professzorként működtem ott, utána pedig emeritusként. Azóta itt, Payerbachban élünk.

A pályámat befolyásoló tanáregyenységek közül mindenekelőtt természetesen Plaschka tanár urat kell megemlítenem, rajta kívül pedig Walter Leitscht, aki Kelet-Európa szakértő volt, de elsősorban Oroszországgal és a Szovjetunióval, illetve Lengyelországgal foglalkozott. Plaschkának nagyon sokat köszönhetek, ő volt a disszertációm mentora, s a habilitációmiban is sokat segített.

Milyen tényezők befolyásolták a témaválasztásaidat?

Igyekeztem kihasználni a nyelvtudásomat, a disszertációs téma kiválasztását részben ez határozta meg. Ennek ellenére meglehetősen sokrétű témákkal foglalkoztam. Elsősorban a nemzetközi kapcsolatok történetéről jelentettem meg tanulmányokat, például az 1878-as berlini kongresszusról, az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikájáról, de például a *vis inertiae* magyarországi politikájáról is. A föderalizmus története volt a legutóbbi nagy kutatási témám, jelenleg írom a legújabb, talán tizedik könyvemet „Európa – Közép-Európa – Kelet-Közép-Európa” címmel a föderalizmusról és a szubszidiaritásról. Ennek súlypontja inkább az 1945 utáni történelemre esik, ha érintem is az előfutárokat, például a 16. századi Althusiust vagy a 19. századi Constantin Frantzt. Ennek az évnak a végére szeretnék készen lenni a kézirattal, de a kiadás Ausztriában egyáltalán nem egyszerű, a gazdasági válság nálunk is érezhető, pénzt kell még felkutatni a kiadásra – türelemmel és jóakarattal próbálkozom majd.

Miért tartod aktuálisnak a föderalizmust mint kutatási témát?

Tulajdonképpen az Európai Unió is a föderalizmus eszméjére épül, az adja működésének alapját: azaz össze kell ülnünk, megbeszelnünk dolgainkat, de csak őszintén – máskülönben az emberiségnek nincs sok jövője. De a föderalizmus mint szervező elem véleményem szerint az államok belső életében is nélkülözhetetlen.

A 70. születésnapod tiszteletére Magyarországon kiadott kötetben¹ megjelent írások tulajdonképpen nagyon hasonlítanak egymásra. Két motívum szinte mindegyikben felbukkan: egyrészt az, hogy szemmel láthatóan akadályok nélkül tudsz egyszerre több kultúrában mozogni, s azokat összekötni; másrészt pedig az az önzetlen segítőkészség, ahogy mindig is készen álltál például a Magyarországról Ausztriába érkező történészek segítségére. Ez a közép-európaiság a Te esetedben pusztán az életutadból következő szerencsés véletlen adottság, vagy tudatos vállalás is a részedről, hogy a tudományos témaválasztásaidban és a személyes kapcsolataidban igyekszel egyszerre több közép-európai kultúrában jelen lenni?

---

¹ Horst Haselsteiner emlékkönyve. Szerk. Glatz Ferenc. Europa Institut, Budapest, 2012.

Én tudatosan próbáltam ezt megteremteni és azután fenntartani, ami persze nem egyszerű. Ha például visszatekintünk az utóbbi esztendőkre, nem volt egyértelmű, és a szakértők is nagyon meglepődtek, hogy 1989 politikai fordulata megtörténhetett. Csodálkoztunk, hogy létezik ilyesmi. Mulatságos, hogy éppen Nyugat-Berlinben tartózkodtam, mégpedig a Glieneke Kastélyban, amikor megtörtént a berlini fal lerombolása. Jelen voltam, sőt a kastély déli oldalán begyűjtöttem egy részt a fal maradványaiból, amit odahaza, Bécsben az íróasztalomon őrzök.

Az mindenképpen döntő volt, hogy édesapám is tökéletesen beszélt szerbül és megtanult magyarul is. Odahaza édesanyámmal magyarul beszélünk, édesapámmal vegyesen, mivel a szüleim voltak olyan bölcssek, hogy odahaza mindhárom nyelvet használtuk, így nem felejtettem el egyik nyelvet sem annak ellenére, hogy iskolába kizárólag csak Ausztriában, németül jártam. A szabadkai rokonság egyébként szintiszta magyar volt, jelenleg is Szerbiában élnek, ennek köszönhetően a szüleimmel évente legalább egyszer ellátogattunk oda. Az mindenképpen fontos szerepet játszott azonban, hogy a német, magyar és szerb nyelv mellett megtanultam több más nyelvet is: értek, de legalábbis olvasok románul, aránylag jól beszélek csehül, és a lengyel nyelvet is elkezdtem, de a lengyel nyelvtudásom még aránylag hiányos. Sőt oroszul is tanultam, de a bolgár nyelvtanulásban is sokat segített a szerb-horvát ismerete. A nyelveket viszonylag gyorsan elsajátítom, ez is szerencsés adottság. 2005 és 2010 között a Nemzetközi Szlavisztikai Történelmi Társaság elnöke is voltam, tehát nem csak a magyarországi kapcsolataimat ápolom.

Mely országokban sikerült kiépítened rendszeres és tartós szakmai együttműködést ott működő történészekkel? Mikorra nyúlnak vissza intenzív magyarországi szakmai kapcsolataid?

Elsősorban természetesen Magyarországon, azután a volt Csehszlovákiában, de tartottam előadást Lengyelországban is, például Poznańban és Krakkóban. A volt Jugoszlávia egész területét összejártam, de Bulgáriában, Romániában és a volt Szovjetunióban is megfordultam több ízben, előadásokat tartottam. Magyarországra az 1970-es években kezdtem utazni, azután rendszeresen mentem. Mivel rokonságom is él ott, nagybátyám, unokatestvérem, már az egyetemi tanulmányaim megkezdése előtt is jártam ott. A habilitációs témámhoz azután kétszer fél évig az Országos Levéltárban kutattam, s ott gyűjtöttem össze a forrásokat, ez további lökést adott magyarországi szakmai kapcsolataimnak. Nagyon sok történésszel épültek ki szakmai és baráti szálak még a disszertációm, majd a habilitációs munkám előkészületei során. Először is Glatz Ferenc, Hanák Péter, Szabad György, Spira György nevét említhetem, de valóban sokakkal sikerült kapcsolatba lépni, s remélem, hogy sokaknak sikerült azután itt, Ausztriában segíteni a kutatásaikban. A debreceni, szegedi egyetemeken, de az ELTE-n és Szombathelyen is tartottam egyetemi kurzusokat, mondhatni, a magyarországi akadémikus élettel együtt éltem.

A német nyelvű Andrássy Egyetemen 1998-tól én voltam az úgynevezett Gründungsdekan, s évekig, egészen 2007-ig rendszeresen jártam oda a közép-európai tanulmányok programja keretében, melyre az ausztriai történészek jelentős befolyással bírtak és bírnak.

Véleményed szerint mennyire lehet manapság a különböző nemzeti történetírások szempontjait és eredményeit egyesíteni?

Több ízben is próbálkoztunk már e téren, létezik például egy olasz–osztrák történelem könyv, Adam Wandruszka volt ebben Ausztriában nagy segítségemre, Claudio Magrisszal próbálkozott ezt közösen kiadni. A közös könyv a múlt század végén meg is jelent. Azután

tagja voltam az 1990-es években az ausztriai és magyarországi tankönyvek összehasonlításával foglalkozó bizottságnak a két művelődésügyi minisztérium szervezésében, és tárgyaltunk annak idején délszlávokkal is. De tudom, hogy hasonló projekt a csehekkel is folyt. Megvizsgáltuk, hogy a közös történelem hogyan jelent meg ezekben a könyvekben, és sikerült néhány esetben olyan megfogalmazásokat kiküszöbölni, amelyek a másik rész számára sértők voltak. Kossuth Lajos például a legtöbb ausztriai tankönyvben mint hazaáruló jelent meg, de akadt olyan könyv is, amely szlovák származását tartotta érdemesnek hangsúlyozni. Magyarországon könnyebb volt eredményt elérni, mert a minisztérium nagyobb nyomást tudott gyakorolni a könyvkiadókra, Ausztriában inkább csak ajánlásokat fogalmazhatott meg a bizottság. Ugyanekkoriban arra is történt kísérlet, hogy Ausztria és Magyarország egyeztesse az érettségi feltételeket, hogy kölcsönösen el lehessen fogadni a másik országban szerzett érettségi vizsgát, ami szerintem akkoriban nagyon fontos eredmény volt.

Hogyan szólnak további terveid?

A könyvem befejezése után tervezem, hogy önálló munkát írok a szubszidiarizmusról, Lengyelország két világháború közötti történetének példáján keresztül. Nagy divat volt akkoriban az úgynevezett „solidarismus” a lengyel katolikus körökben. De hogy meddig ad a Jóisten életet, azt csak ő tudja, én nem, azaz ki kell várni, de az biztos, hogy nem fogom abba hagyni a történettudománnyal való foglalkozást.

Payerbach, 2013. július 12.

Az interjút készítette: DEÁK ÁGNES